

means (methods, techniques) with the help of which information about the crimes committed are collected.

In our opinion, detective activity has its own separate goals and objectives, its own object and subjects of activity; its own tools that will make detective work as effective and independent as possible, etc.

The functions and tasks of private detectives and private detective agencies should be almost the same as those of law enforcement agencies. When citizens, for some personal reasons, cannot apply to these bodies, their functions will be taken over by private detective agencies.

Key words: detective work, detective firms, detective agencies, detective services, journalistic activity, police authorities, entrepreneurial activity, law enforcement activity, private security activity, security firms, searches.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.26>

УДК 343.98

Анатолій Володимирович Старушкевич
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу нормативно-методичної
діяльності та стандартизації лабораторії організації наукової,
методичної діяльності, нормативного забезпечення
та міжнародного співробітництва

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7659-6646>

E-mail: anatolii.starushkevych@kndise.gov.ua

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

**РОЗРОБЛЕННЯ МЕТОДІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
У 20-Х РОКАХ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ
(НА ПРИКЛАДІ «ЗАГАЛЬНОГО МЕТОДУ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ» І. М. ЯКИМОВА)**

Розглядається «загальний метод розслідування злочинів», розроблений радянським криміналістом Іваном Миколайовичем Якимовим у 20-х роках минулого століття. Показані позитивні якості методу: системність, етапність, дотримання діяльнісного та ситуативного підходів, використання низки аналітичних прийомів, груповий характер реалізації в ході розкриття та розслідування злочину. Доведено, що метод І. М. Якімова врахував найкращі положення подібних методів розроблених раніше науковцями провідних європейських країн Е. Ануштом (Німеччина), А. Вейнгартом (Німеччина), Г. Гроссом (Австрія), А. Ничефоро (Італія), Г. Шнейкертотом (Німеччина) та ін. Цим методом закладені основи для розроблення сучасного розділу криміналістики – криміналістичної методики та її складової –

криміналістичного вчення про методи розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: метод пізнання у криміналістиці, метод розслідування, загальний метод розслідування, розслідування кримінальних правопорушень, історія криміналістики, розкриття злочинів, методика розслідування злочинів, діяльнісний підхід у криміналістиці, етапи розслідування злочинів, Іван Миколайович Якимов.

Постановка проблеми. Загальновизнано, що більш вдалими та глибшими є наукові дослідження, в яких витоки, передумови, процес становлення та розвиток вивчаемого предмета аналізується у певні історичні часові та локальні проміжки, з урахуванням загальноісторичного та культурного контекстів [12, с. 313]. З урахуванням таких контекстів нами і буде розглянуто «загальний метод розслідування злочину за непрямыми доказами» І. М. Якімова.

На початку 20-х років минулого століття радянська держава розпочала відмовлятися від методів «військового комунізму», і в економічній сфері відтворювалися структури і механізми дореволюційної економіки.

На противагу цьому, розпочалося жорстке планування державної економіки, в ході якого враховувався досвід російського та німецького планування. Розроблена системна методологія такого планування передбачала як довгострокові плани, так і менші проекти або їх серії, які містили пропозиції щодо проведення конкретних робіт і дій.

На зміну репресивним «надзвичайним комісіям» прийшла система органів державного політичного управління, які отримали право проведення розшукових дій, дізнання, досудового розслідування. Репресії, які раніше здійснювали «надзвичайні комісії», були відмінені і новостворені органи передавали справи в судові інстанції. Були встановлено чіткі процесуальні строки проведення дізнання і слідства, а також умови проведення обшуків та арештів.

На початку 20-х років минулого століття у низці республік радянської держави були затверджені кримінально-процесуальні кодекси, які закріплювали демократичні принципи судочинства, зокрема змагальність, рівноправ'я сторін, право обвинуваченого на захист та інші, встановлювали порядок проведення слідства. Однак, вже в 1924 році прийняття Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік, обумовило розроблення нових кримінально-процесуальних кодексів союзних республік радянської держави. Ці нові кодекси відображали тенденцію посилення тиску на державу і суспільство, адже ними значно розширювалися права органів дізнання, яким було передано частину функцій, що раніше виконували лише слідчі органи. Ліквідовувалося право на захист на стадіях досудового розслідування і дізнання. Згодом «царицею доказів» стало власне визнання у вчиненні злочину [10, с. 392-393].

Усі ці процеси відбувалися на фоні післяреволюційних подій та громадянської війни, супроводжувалися розрухою та голодом, а тому

зумовлювали значне зростання злочинності. Досвіду, а відповідно сил і засобів протидії якій, в радянській державі не було. Адже дореволюційні працівники слідства та розшуку емігрували з країни, бойкотували нову владу, або викликали в неї підозру як «класово ненадійні елементи». На бік радянської влади перейшли одиниці (їх називали «спеціалісти», «старі спеціалісти»), які намагалися вносити посильний вклад в організацію протидії злочинності, у становлення законодавства, розроблення методичних рекомендацій щодо поновлення діяльності з розкриття і розслідування злочинів в новостворюваній державі.

Працівники слідства та дізнання, що поповнили новостворені установи, зазвичай не володіли ні достатнім практичним досвідом, ні необхідними знаннями. Така ситуація зумовила значний попит на практично орієнтовані рекомендації щодо розкриття і розслідування злочинів. Його частково задовольняли чисельними перекладами західної, в основному німецької методичної літератури з проблем розкриття злочинів. А так як значна частина положень цих публікацій не відповідала радянській дійсності і законодавству нової держави, то окремі видання або скорочувалися редакторами, або містили попередження про неприпустимість використання певних положень в практиці діяльності радянських установ [4, с. 27-28].

Якщо питання дактилоскопії, дослідження почерку та документів не зазнавали знаних змін при використанні в практичній діяльності, то рекомендації щодо організації розслідування злочинів і тактики проведення слідчих та оперативних дій потребували значної «трансформації» в умови радянської дійсності.

У цей саме час наукову роботу на ниві криміналістики розпочинає І. М. Якимов, спочатку як військовий спеціаліст Червоної Армії, а згодом старший інспектор, консультант в Московському кримінальному розшуку і в Центральному управлінні кримінального розшуку Наркомату внутрішніх справ.

20.07.1929 в передмові до своєї монографії «Криміналістика. Кримінальна тактика» І. М. Якимов писав: «... враховуючи, що сама краща буржуазна іноземна праця з цієї науки не відповідає за своїм змістом нашій соціалістичній дійсності, автор не прагнув розширити зміст своєї книги за рахунок іноземних джерел, а повністю віддав свою увагу розробленню окремих порушених в ній питань у розрізі радянського побуту і радянського кримінального закону, щоб дати в руки наших практиків наукову зброю в їх боротьбі проти злочинності і злочинців [20, с. 4].

Ще в середині 20-х років минулого століття І. М. Якимов задумав створити наукову працю, яка б охоплювала всю систему криміналістики, вона ним уявлялася як поєднання двох розділів – кримінальна техніка і кримінальна тактика.

Частину із задуманого І. М. Якимову вдалося реалізувати, адже на той час в низці провідних правових періодичних видань було опубліковано статті автора присвячені проблемам «науки розкриття злочинів» та «техніці огляду», вийшло друком кілька практичних посібників та «наукова праця» (монографія). Р. С. Белкін писав, що «... книги Якимова відіграли важливу роль в становленні вітчизняної криміналістики, в поширенні

криміналістичних знань серед працівників розшукових, слідчих і експертних підрозділів. До 1935 року ці посібники по суті відігравали роль підручників по криміналістиці, користувалися великою популярністю і, не дивлячись на окремі недоліки, були провідниками наукових методів розслідування злочинів ...» [4, с. 46].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні два десятиліття «метод І. М. Якимова» лише згадувався в публікаціях А. В. Шмоніна [14, с. 70-71; 15, с. 30; 16, с. 179], який констатував, що «І. М. Якимов у своїх працях шукав шляхи вирішення проблеми створення загального методу розслідування за непрямыми доказами...» [14, с. 70], і зробив висновок, що «... запропонована (І. М. Якимовим) досить жорстка схема загального методу розслідування злочинів не може бути прийнята в якості універсальної, придатної для розслідування усіх категорій злочинів» [14, с. 71].

Інші науковці, зокрема Є. В. Смахтін, після згадування «методу І. М. Якимова», без його аналізу, констатували, що цей метод включав до свого змісту схему розслідування злочинів, а також особливості застосування його під час розслідування окремих видів злочинів (убивств, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, крадіжок та інших). На думку Є. В. Смахтіна, цей метод подібний до «методу» запропонованого раніше А. Вейнгартом [13, с. 64].

Д. Н. Лозовський згадуючи метод І. М. Якимова констатував, що «проблема розроблення загального (універсального) методу розслідування злочинів неодноразово піднімалася в рамках вітчизняної криміналістичної науки. У більшості випадків автори доходили до висновку про неможливість складання якого-небудь єдиного методу, з допомогою якого можна було б встановити істину при розслідування будь-якого злочину» [9, с. 86].

Схожі погляди щодо «загальності», «універсальності» та «схожості» «методу І. М. Якимова» є у публікаціях Ю. П. Аленіна [2, с. 59], Р. С. Белкіна [5, с. 17, 200, 800], А. С. Колодіної [8, с. 48], Є. В. Пряхіна [11, с. 7] та інших авторів. Однак у цих публікаціях відсутній детальний аналіз «методу І. М. Якимова», висновки констатуються без їхнього ретельного обґрунтування, розгляд «методу» здійснюється без врахування історичного контексту проблеми, що не дає можливості об'єктивно поглянути на роль, яку відіграв даний «метод» у становленні та розвитку криміналістичної методики як розділу науки криміналістики.

Мета дослідження. Метою дослідження є науковий аналіз «загального методу розслідування злочинів», розробленого І. М. Якимовим в 20-х роках минулого століття, з метою з'ясування його ролі в розробленні основ криміналістичного вчення про методи розслідування кримінальних правопорушень та становленні криміналістичної методики (методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень) як складової сучасної криміналістики.

Викладення основного матеріалу. У 20-х роках минулого століття І. М. Якимов побачив в розвитку науки про розкриття і розслідування злочинів важливу тенденцію, він писав, що «... одні відводять головну роль в

розкритті злочинів людині, її розуму, здібностям, інші – технічним способам і засобам. Таким чином у науці розкриття злочинів намічаються дві течії. Перша, технічна, розглядає попереднє розслідування, як суто технічну діяльність, що оперує за допомогою відповідних засобів і методів з мертвим матеріалом, у вигляді змін у зовнішній обстановці і слідів, що виникли від злочину для вилучення з них вказівок на того, хто вчинив злочин. Друга течія, правова, центр тяжіння попереднього розслідування злочинів переноситься на людину, на отримання усіх відомостей і вказівок, що стосується як того, хто вчинив злочин, так і самого злочину, від людей, шляхом їх допиту, і технічні способи і прийоми вважає лише допоміжними засобами» [20, с. 6]. Разом із тим, І. М. Якимов підсумовує, що ці дві течії є вкрай важливими для «пошуку матеріальної істини» в ході розкриття злочину.

А от розглядаючи два послідовні періоди розслідування злочинів: «дізнання» і «попереднє розслідування», перевагу однозначно надає «дізнанню», зазначаючи, що «... саме дізнанням розпочинається серія активних дій, метою яких є розкриття злочину» [20, с. 7]. На його думку, саме дізнання «... по часу ближче до моменту виявлення злочинів, ведеться за гарячими слідами і має своїм завданням з'ясування усіх елементів злочину – злочинця, блага, на які він посягнув, і його діяльності, що виражає собою цей замах [20, с. 7]. Щодо «попереднього розслідування», то І. М. Якимов зазначав, що воно слідуючи за «дізнанням»: «... лише розробляє в ширину і глибину матеріали, зібрані дізнанням у справі, і органічно від нього залежить, так як дізнання майже завжди визначає напрям і результати слідства» [18, с. 5; 20, с. 7].

Надаючи вирішальну перевагу в діяльності з розкриття і розслідування злочинів саме процесу їх розкриття, І. М. Якимов писав, що: «У більшості виявляємих злочинів надзвичайно важко не лише на початку їх розслідування, алей в подальшому ... з'ясувати, хто його вчинив. Іноді можливо лише здогадуватися, що злочинець належить до того або іншого суспільного прошарку, або якщо він професіонал, то до якої саме категорії професійних злочинців. Між тим в ході розслідування завжди необхідно встановити з можливою точністю: 1) хто вчинив злочин, 2) де і як шукати злочинця і 3) як його затримати [18, с. 5; 20, с. 7-8].

За І. М. Якимовим «розслідування злочинів» утворюють такі складові: 1) виявлення особи, що вчинила злочин; 2) виявлення об'єкта замаху; 3) встановлення сутності злочинної діяльності за тими змінами, які вона внесла в «природу» і «співвідношення речей між собою».

Остання складова «розслідування злочинів» пояснювалась автором так: «А» був живий, став трупом – зміна природи об'єкта злочину, або – «А» раніше володів певною річчю, однак злочинним шляхом вона перейшла до «Б» – зміна відношення власника до об'єкта злочину (його речі).

У своїх публікаціях І. М. Якимов наполягав на доцільності розмежування процесів «розкриття злочину» і «розслідування справи».

При цьому він зазначав, що коли мова йде про «розслідування справи», то вже наявні прямі докази вини особи у вчиненні злочину, наприклад, злочинець затриманий в момент вчинення злочину з речовими доказами (рос.

«поличным»), його викривають очевидці злочину. У таких випадках «розслідування справи» полягає у закріпленні усіх доказів «засобами дізнання», і «про будь-яке розкриття злочину говорити не приходиться, так як злочин з моменту його виявлення, по суті є розкритим» [20, с. 161-162].

На противагу цьому, під «розкриттям злочину» І. М. Якимов розумів «з'ясування особи злочинця, об'єкта його замаху і його злочинної діяльності за т. з. «непрямими доказами» (рос. «косвенные доказательства» або «улики»). При цьому І. М. Якимов образно пояснював, що «непрямий доказ» є «... частиною цілого, залишок минулого, свідок зміни що відбулася у зовнішньому середовищі». При розкритті злочину за непрямими доказами «... за слідами і речовими доказами відтворюється повністю його картина, а по ній складається історія його вчинення» [20, с. 162].

При цьому під «непрямими доказами» автор розумів будь-яку «безумовно встановлену обставину», з якої можна було зробити висновок про «головну обставину», що є предметом розслідування у кримінальній справі. Такі «непрямі докази» І. М. Якимов поділяв на: а) «попередні», – відносяться до приготування злочину; б) «супутні», відносяться до вчинення злочину; в) «подальші», утворені після вчинення злочину [20, с. 162].

На думку І. М. Якимова «розкрити злочин» означає скласти правильну історію однієї, інколи незначної і маленької події людського життя. Кожна така історія злочину поділяє таку ж участь, що й історія людства, а сама вона ніколи не буває повністю, абсолютно вірною (точною), завжди має характер «ймовірності», іноді досить «близької до достовірності», однак завжди лише ймовірності, яка залишає «можливість певних сумнівів». Тому «відтворення картини злочину» або «складання його історії» повинно розпочинатися, як і в будь-якій історії, із встановлення «буття самого факту», у даному випадку – злочину (речового (матеріального) складу злочину) [20, с. 162].

Саме ці вихідні положення щодо діяльності із розкриття і розслідування злочинів стали основою для розробленого І. М. Якимовим методу розслідування злочинів. Тому, розглянувши погляди І. М. Якимова в цілому, на процес діяльності з виявлення, розкриття і розслідування злочину, перейдемо до аналізу запропонованого ним «Методу розслідування злочинів за непрямими доказами», який наглядно систематизований автором у вигляді «схеми розслідування злочину» [20, с. 167].

Ще у 1924 році І. М. Якимов опублікував «Практичне керівництво до розслідування злочинів» [18], в якому в частині третій «Застосування наукових методів кримінальної техніки і тактики до розслідування злочинів» вперше виклав основи розробленого ним «загального методу розслідування злочину за непрямими доказами» (рос. «уликами»). Це видання було циклом лекцій прочитаних І. М. Якимовим працівникам Центррозшуку РРСФР. При цьому автор зазначив, що вітчизняні публікації з даних питань минулих років застаріли, а найновішої іноземної літератури вкрай мало [18, с. 3-4]. У незмінному вигляді основи розробленого І. М. Якимовим «загального методу розслідування злочину за непрямими

доказами» були ним опубліковані у 1925 році у виданні «Криміналістика: керівництво по кримінальній техніці і тактиці» [19], а також у 1929 році у монографії («науковій праці») «Криміналістика. Кримінальна тактика», яку сам автор вважав «другим томом» криміналістики, і яка в сукупності з першим томом «Кримінальна техніка» мала скласти «повну систему» цієї науки [20, с. 4].

Запропонований *метод утворюють три послідовні періоди*: 1) встановлення речового складу злочину; 2) дослідження, оцінка і використання непрямих доказів; 3) обслідування винного у злочині. Кожен із етапів поділяється на підетапи, якими зазвичай є «засоби дізнання», тобто у сучасному розумінні «слідчі дії» (огляд, допит, очна ставка) та «оперативні заходи» (розшук, спеціальне спостереження, затримання, встановлення особи винного).

Перший період «Встановлення речового складу злочину» розбивається на два підперіоди: перший – огляд, другий – допит.

На думку І. М. Якимова, «буття злочину» і його «матеріальний (речовий) склад» встановлюється шляхом проведення безпосереднього огляду речових слідів злочину (трупа, місця пожежі, підробленого документа тощо), якщо такої змоги немає (сліди знищені), то здійснюється допит свідків, очевидців злочину.

Різновидами огляду вважаються: 1) місце події, 2) об'єкт злочину, 3) знаряддя злочину, 4) сліди злочину.

Кожного разу, в ході огляду повинні вирішуватися такі питання (або робитися припущення): 1) хто? (вчинив злочин), 2) що? (який саме злочин), 3) де? (в якому місці вчинено злочин), 4) за допомогою чого? (якими засобами, знаряддями і пристосуваннями вчинено злочин), 5) для чого? (чому, з якою метою вчинено злочин), 6) яким чином? (за яких обставин), 7) коли? (час, часовий період вчинення злочину). Отримання точних відповідей на ці запитання дає можливість виконати основне завдання огляду – пересвідчитися в «бутті злочину, в його речовому змісті» [20, с. 164].

У випадку неможливості проведення огляду, наприклад, через відсутність речових слідів, які можуть бути намірено знищені злочинцем, огляд замінюють допитом: а) потерплих, б) очевидців факту, в) осіб, що знають обставини, які передували злочину, або за ним слідували, г) осіб, що знали жертву злочину, або могли вказати на можливого винного, д) усіх осіб, що мали відношення до злочину.

Другий період «дослідження, оцінки і використання побічних доказів» полягає у тому, що зібрані у перший період дані: 1) класифікуються, розробляються і поповнюються для виділення із них тих, які вказують на вчинення злочину, тобто носять характер непрямих доказів; 2) вивчаються і перевіряються одні докази іншими, 3) доказам дається оцінка, підводиться підсумок.

Непрямі докази І. М. Якимов поділяв на дві групи: матеріальні (мають речовий характер), психологічні (засновані на вивченні особи злочинця, яка відобразилася на «картині» вчиненого ним злочину).

Він також навів приклади непрямих матеріальних доказів: 1) «присутність злочинця» на місці події, на шляхах які ведуть до нього, на окремих предметах виявлених там, що з'ясовується за наявними там слідами; 2) прийоми і способи, за допомогою яких злочинець вчиняв злочин і використав для проникнення на місце події; 3) знання і якості, що викривають професію злочинця; 4) знаряддя і засоби злочину, якими користувався злочинець, і які викривають його професію та спеціальність; 5) здобуте шляхом вчинення злочину, його вибір, зроблений на місці події; 6) спосіб за допомогою якого здобуте під час злочином було захоплене з собою; 7) іноді сліди від злочину, знайдені на запідозреному (його тілі, одязі).

До психологічних побічних доказів І. М. Якимов відніс: 1) виявлення умислу (погроза, пропозиція взяти участь у вчиненні злочині, хвальба вчиненим злочином), 2) мотив (користь, помста, пристрасть), 3) вплив вчиненого злочину на психіку винного (каяття, нервова або психічна хвороба).

Такі непрямі докази ретельно збираються й аналізуються, при цьому робиться припущення про винного (винних) у вчиненні злочину: «головним чином на підставі вивчення зв'язку між доказами і подібностями (аналогіями) даного злочину з іншими однорідними злочинами, якщо такі мали місце».

У разі виникнення, за наслідками аналізу, ситуації коли докази не індивідуальні, за ними не має можливості зробити висновок про те, що злочин вчинено певною особою «А», а лише, що його вчинила особа, яка належить до певної категорії злочинців, а точніше могла вчинити низка осіб «А», «Б», «В», що відносяться до цієї категорії, то використовується відомий у логіці «метод виключення».

Він полягає в тому, що «усі докази переглядаються послідовно стосовно кожної запідозреної особи («А», «Б», «В»), з урахуванням тих з них, що вказують на «за» і «проти» (обвинувальні і виправдувальні). Внаслідок такої процедури (звіряння і оцінки) може з'ясуватися, що більше всього доказів проти «А» і менше проти «Б» і «В». Таким чином «Б» і «В», з великою ймовірністю, виключаються із числа можливих винних, і обвинувачення пред'являється «А».

Для того щоб виключити помилки, що можуть виникнути під час оцінки і віднесенням доказів до певної особи, І. М. Якимов пропонує керуватися певними правилами: 1) уникати упередження та упередженої думки про винність будь-якої особи, доки не будуть здобуті у справі докази, що не допускають сумніву в тому, що злочин вчинений саме цією особою; 2) при розкритті «складних справ», в яких багато різних обставин, а відповідно і окремих доказів, доцільно розслідування поділяти на частини, і розглядати докази по групах, що відповідають цим частинам; 3) при розкритті «складних справ» потрібно розпочинати з найпростішого, поступово доходячи до самого складного, передбачаючи зв'язок між окремими фактами, обставинами і доказами; 4) коли усі докази і факти по справі зібрані, необхідно зробити вичерпний їх огляді і оцінку, щоб переконатися, що нічого не пропущене і не забуте; 5) усі наявні у справі докази класифікують, однорідні об'єднують за

ознаками (особами, місцем, часом, злочинами (якщо їх кілька), окремими фактами або обставинами справи (якщо таких у справі декілька).

Таким чином, другий етап завершується «логічною побудовою висновків (гіпотези) відносно особи можливого винного у вчиненні злочину» [20, с. 166].

Третій період «Обстеження ймовірного винного у вчиненні злочину», включає засоби такого «обстеження», а саме: 1) спостереження за ймовірним винним у вчиненні злочину, яке поєднується з вивченням його способу життя, знайомств, зв'язків і т. ін.; 2) обшук (особистий, в місці мешкання ймовірного винного, в місці мешкання співучасників і пособників злочину); 3) затримання (арешти, облава, засада як самосійна так і поєднана із обшуком); 4) встановлення особи запідозреного (реєстрація і ідентифікація); 5) допит запідозреного, очні ставки з потерпілими, свідками, співучасниками, зазвичай з метою спростування висунутого неправдивого алібі [20, с. 166-167].

Цей період завершується пред'явленням запідозреному формального обвинувачення за відповідною статтею кримінального закону, що передбачає відповідальність за вчинення злочину.

На думку І. М. Якимова «загальний метод розкриття будь-якого злочину» полягає в проведенні зазначених дій, в певній логічній послідовності і притаманний розкриттю будь якого злочину, як убивства, так і крадіжки і інших. При цьому нескладні злочини не потребують проведення усіх вказаних дій, іноді з процесу розкриття може випасти цілий період, якщо в ньому немає потреби. Так і навпаки, можуть бути введені ті чи інші дії, обумовлені особливостями кримінальної справи.

І. М. Якимов зазначив, що ході розкриття злочину запропонованим методом, широке застосування знаходять «всі способи, розроблені кримінальною технікою і тактикою, і лише при застосуванні рекомендованих ними наукових прийомів, можна досягти вірного успіху у вирішенні тієї задачі, яку ставить собі будь-яке кримінальне розслідування – виявлення винного у злочині і здобутого внаслідок злочину» [20, с. 168].

Оцінюючи структурну побудову запропонованого І. М. Якимовим методу зазначимо, що йому притаманна *системність* – він розбитий на послідовні етапи, підетапи, «засоби дізнання». Отримувані в результаті його реалізації побічні докази, зв'язані між собою чітко визначеними тактичними завданнями, спрямованими на досягнення конкретних цілей («побудова картини злочину», з'ясування його обставин тощо).

Методу притаманна *етапність*. В ньому етапи логічно визначені, послідовні, рух за ними дає можливість з'ясувати «картину» того, що відбулося, отримати та оцінити непрямі докази, які стосуються фактів перебування злочинця на місці події, його переміщення там, речей та предметів якими він заволодів унаслідок злочинних дій, способу вчинення як злочину в цілому, так і окремих дій на місці події, а також структурних елементів способу злочину – прийомів його підготовки, безпосереднього вчинення та приховування. Крім того, «рух» за запропонованими етапами дає можливість звузити коло осіб, можливо причетних до вчинення злочину та зібрати докази їх вини

шляхом проведення як «слідчих дій» (обшук, затримання, допит, очна ставка та ін.), так і «оперативних заходів» (розшук, спеціальне спостереження, з'ясування та отожднення особи винного та ін.).

Метод побудований з дотриманням *діяльнісного підходу*. В ньому використані такі елементи підходу як «об'єкт злочину», «місце» злочину, «зброя» і «засоби» злочину, «сліди» злочину, «очевидці» події, «мотиви» вчиненого та його «мета», «час» події, «спосіб» злочину. Усі ці елементи «вкладені» в метод з дотриманням логіки діяльнісного підходу, і дають можливість їх з'ясувати по мірі реалізації запропонованих у методі заходів (слідчих і оперативних дій).

В аналізованому методі використаний *ситуативний підхід*. «Розвертання» методу розпочинається із ситуації коли виявлено «місце події» (вчинення злочину), а також запропоновані дії в ситуації, коли такого «місця події» не існує або речові докази та сліди протиправних дій – знищені. Крім того, пропонується варіативний ситуативний підхід і до оцінки непрямих доказів та дій запідозрених осіб. Так, підметод «метод виключення» дає можливість «розслідувачу» як пред'явити обвинувачення тій чи іншій особі, так і утриматися від таких дій, якщо непрямих доказів недостатньо, чи вони не вказують на вину конкретної особи.

Запропонований І. М. Якимовим метод передбачає використання низки *аналітичних прийомів* в ході розкриття і розслідування злочину. Такі аналітичні прийоми мають реалізовуватися на першому етапі: під час огляду «розслідувач» має відповісти на запитання хто, що, де, з допомогою чого, для чого, яким чином, коли вчинив протиправні дії; під час допиту – розібратися із ситуацією, і визначити хто потерпілий, хто був очевидцем або бачив підготовку злочину, дії злочинця після його вчинення, хто знає самого злочинця та осіб, які можливо причетні до вчинення злочину. Другий етап – передбачає використання аналітичних прийомів в ході дослідження, оцінки і використання непрямих доказів, особливо під час їх класифікації та об'єднання за особами, місцем, часом, окремими злочинами, фактами та обставинами справи. На третьому етапі – аналітичні прийоми використовуються в ході «активного» і «письмового» розшуку винного, вивченні його зав'язків і знайомств, підготовці до обшуку (що, у кого, коли, як, де?), з'ясуванні особи винного шляхом перевірки його за реєстрацією та її ідентифікація, в ході допиту, перед пред'явленням обвинувачення, з метою перевірки даних ймовірним винним показань і т. ін.

І останнє, позитивом є те, що метод передбачає не «індивідуального розслідувача», а «групового». В його реалізації *мають бути задіяні як слідчий, так і оперативні працівники та громадськість*.

Звичайно, запропонований метод має і низку незначних недоліків, так в ньому явно замало видів «оперативних заходів», адже він позиціонується як «метод розкриття», а не просто розслідування. Під час проведення огляду «розслідувач» не може обмежуватися лише самим оглядом, він має опитувати осіб з метою детальнішого з'ясування обставин на місці події. Формально логічний «метод виключення» також може призводити до певних помилок в його використанні. Та й пред'явлення обвинувачення особі,

по завершенню третього етапу, не має однозначно свідчити, що злочин розкрито, адже не виключено, що обвинувачення пред'явлено невинній особі, і процес розкриття злочину має мати продовження.

Висновки. Однак, маємо констатувати, що розроблений І. М. Якимовим «загальний метод розслідування злочину за непрямими доказами», врахував найкращі положення подібних методів розроблених раніше науковцями провідних європейських країн Е. Анушатою (Німеччина) [3], А. Вейнгартом (Німеччина) [6, с. 65-69], Г. Гроссом (Австрія) [7, с. 18-21, 73-74], А. Ничефоро (Італія) [1, с. 397-410], Г. Шнейкертом (Німеччина) [17, с. 14-63] та ін. Цим методом закладені основи для розроблення сучасного розділу криміналістики – криміналістичної методики та криміналістичного вчення про методи розслідування кримінальних правопорушень.

Перелік посилань

1. Niceforo A. La police et l'enquete judiciaire. Paris, 1907. 445 p.
2. Аленин Ю. П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика. Одеса, 1996. 267 с.
3. Анушат Э. Искусство раскрытия преступлений и законы логики: пер. с нем. Москва, 1927. 80 с.
4. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. Москва, 1999. 496 с.
5. Белкин Р. С. Курс криминалистики: учебное пособие. Москва, 2001. 837 с.
6. Вейнгарт А. Уголовная тактика: Руководство к расследованию преступлений: пер. с нем. Санкт-Петербург, 1912. 271 с.
7. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики: пер. с нем. Санкт-Петербург, 1908. 1040 с.
8. Криміналістичне забезпечення виявлення і розслідування злочинів: монографія / Л. І. Аркуша, А. С. Колодіна, І. В. Постіка, В. В. Тіщенко та ін.; за ред. В. В. Тіщенка. Одеса, 2018 430 с.
9. Лозовский Д. Н. Методы расследования преступлений. Москва, 2010. 168 с.
10. Музыченко П. П. История государства и права Украины: учеб. пособие. Киев, 2008. 588 с.

References

1. Niceforo, A. (1907). Police and judicial investigation. Paris. 445 p. (in French).
2. Alenin Yu. P. (1996). Detection and investigation of crime scenes: theory and practice. Odesa, 267 p. (in Russian).
3. Anushat, E. (1927) The art of solving crimes and the laws of logic. Moscow. 80 p. (in Russian).
4. Belkin, R. S. (1999). History of domestic criminalistics. Moscow. 496 p. (in Russian).
5. Belkin R. S. (2001). Course of criminalistics. Moscow, 837 p. (in Russian).
6. Weingart, A. (1912). Criminal tactics: A guide to the investigation of crimes. Saint Petersburg. 271 p. (in Russian).
7. Gross, G. (1908) A guide for forensic investigators as a forensic system. Saint Petersburg. 1040 p. (in Russian).
8. Arkusha L. I., Kolodina A. S., Postika I. V., Tishchenko V. V. and others (2018). Criminalistic security of manifestation and investigation of evils. Odessa. 430 p. (in Ukrainian).
9. Lozovsky D. N. (2010). Methods of investigation of crimes. Moscow. 168 p. (in Russian).
10. Muzychenko, P. P. (2008). History of the state and law of Ukraine. Kyiv. 588 p. (in Russian).

11. Методика розслідування окремих видів злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навчальний посібник / О. В. Батюк, Р. І. Благута, О. М. Гумін та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна; ЛьвДУВС. Львів, 2011. 324 с.
12. Старушкевич А. В. Исторична періодизація (історико-хронологічний аспект) «методів розслідування» кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*: міжвід. наук.-метод. зб. Київ, 2021. Вип. 66. С. 309-323.
13. Смахтин Е. В. Криминалистика: соотношение с уголовным и уголовно-процессуальным правом: монография / под общ ред. А. С. Подшибякина. Москва, 2009. 232 с.
14. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений: учебное пособие. Москва, 2006. 464 с.
15. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики: монография. Москва, 2010. 416 с.
16. Шмонин А. В. Методы криминалистической науки и криминалистические методы расследования преступлений. *Публичное и частное право*, 2011. Вып. I (IX) С. 174-186.
17. Шнейкерт Г. Тайна преступника и пути к ее раскрытию: (к учению о судебных доказательствах): пер. с нем. Москва, 1925. 64 с.
18. Якимов И. Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. Москва, 1924. 210 с.
19. Якимов И. Н. Криминалистика: руководство по уголовной технике и тактике. Москва, 1925. 430 с.
20. Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика. Москва, 1929. 312 с.
11. Batyuk O. V, Blaguta R. I., Gumin O. M, etc. (2011). Methods of investigation of certain types of crimes, investigative bodies of internal affairs. Lviv. 324 p. (in Ukrainian).
12. Starushkevych, A. V (2021). Historical periodization (historical-chronological aspect) of "methods of investigation" of criminal offenses. *Criminalistics and Forensics*. Kyiv. Issue. 66. P. 309-323. (in Ukrainian).
13. Smakhtin E. V. (2009). Criminalistics: correlation with criminal and criminal procedure law. Moscow. 232 p. (in Russian).
14. Shmonin A. V. (2006). Methods of investigating crimes. Moscow. 464 p. (in Russian).
15. Shmonin A. V. (2010). Methodology of forensic methods. Moscow. 416 p. (in Russian).
16. Shmonin A. V. (2011). Methods of forensic science and forensic methods of investigating crimes. *Public and private law*, 2011. Issue. I (IX). P. 174-186. (in Russian).
17. Schneikert, G. (1925). The secret of the criminal and the way to its disclosure: (To the doctrine of forensic evidence). Moscow. 64 p. (in Russian).
18. Yakimov, I. N. (1924). A practical guide to the investigation of crimes. Moscow. 210 p. (in Russian).
19. Yakimov, I. N. (1925). Criminalistics: a guide to criminal technique and tactics. Moscow. 430 p. (in Russian).
20. Yakimov, I. N. (1929). Criminalistics. Criminal tactics. Moscow. 312 p. (in Russian).

DEVELOPMENT OF METHODS FOR INVESTIGATING CRIMES IN THE 20S OF THE LAST CENTURY (ON THE EXAMPLE OF THE "GENERAL METHOD FOR INVESTIGATING CRIMES" BY I. M. YAKYMOV)

A. Starushkevych

The "general method for investigating crimes" developed by Soviet criminologist Ivan Yakymov in the 1920s is considered. The positive qualities of the method are shown, namely, systematic, phased, adherence to activity and situational approaches, the use of a number of analytical techniques, the group nature of the implementation during the detection and investigation of the crime.

The systematic nature of the method can be traced in the fact that it is divided into successive stages, sub-stages, "means of inquiry". The incidental evidence obtained because of its implementation is related to clearly defined tactical tasks aimed at achieving specific goals ("building a picture of the crime", clarifying its circumstances, etc.).

The method is characterized by stages like stages are logically defined, consistent, the movement behind them makes it possible to clarify the "picture" of what happened, obtain and evaluate indirect evidence concerning the facts of the offender at the scene, his movement there, things and items that he seized as a result of criminal acts, the manner of committing both the crime as a whole and individual actions at the scene, as well as structural elements of the crime: methods of its preparation, direct commission, and concealment.

The method is built with the activity approach. It uses such elements of the approach as "object of crime", "place of crime", "tools" and "means of crime", "traces of crime", "eyewitnesses" of the event, "motives" of the perpetrator, and its "purpose", "time", "events", "way" of the crime. All these elements are "embedded" in the method in accordance with the logic of the activity approach and make it possible to clarify them as the implementation of the measures proposed in the method (investigative and operational actions).

The analyzed method used a situational approach. The "deployment" of the method begins with the situation when the "scene" (crime) is identified, as well as the proposed actions in a situation where such a "scene" does not exist or physical evidence and traces of illegal actions, that is, destroyed. In addition, a variable situational approach to the evaluation of indirect evidence and actions of suspects is proposed.

Yakymov's method took into account the best provisions of such methods previously developed by scientists from leading European countries E. Anushat (Germany), A. Weingart (Germany), G. Gross (Austria), A. Nietzsche (Italy), G. Schneikert (Germany) etc. This method lays the foundations for the development of a modern section of criminology: forensic methodology and forensic doctrine of methods of investigating criminal offenses.

Key words: method of cognition in criminology, method of investigation, the general method of investigation, investigation of criminal offenses, history of criminology, crime detection, methods of crime investigation, activity approach in criminology, stages of crime investigation, Ivan Yakymov.